

Центр «Еверест»

Тема:

**«Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими освітніми
потребами»**

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ	7
1.1. Інклюзивна освіта як сучасний соціально-педагогічний феномен	7
1.2. Нормативно-правова база щодо забезпечення освіти молоді з особливими потребами	10
1.3. Практика навчання молоді з особливими освітніми потребами: зарубіжний досвід	17
РОЗДІЛ 2. ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИКИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ	20
2.1. Досвід інклюзивної освіти в Україні на прикладі КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (місто Бар). Діяльність волонтерських студентських загонів.....	20
2.2. Методика соціально-педагогічної роботи волонтерського студентського загону «Дзвіночок» у КЗ «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради (місто Бар).....	25
ВИСНОВКИ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	33
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Сучасний етап інноваційного розвитку суспільства відзначається формуванням нового погляду на освіту й на місце людини в соціумі. Освіта набуває характеру загальності, доступності, рівності. У межах міжнародного руху «Освіта для всіх», ініційованого ЮНЕСКО, першочерговим завданням суспільного розвитку стає забезпечення кожного правом на задоволення особистісних потреб, отримання якісної базової освіти. У цьому контексті особливої актуальності набуває проблема задоволення дітей і молоді з особливими освітніми потребами, зокрема проблема інклюзивної освіти. Системне вивчення зарубіжного досвіду введення інклюзивної освіти у шкільну практику, виявлення й аналіз інноваційних механізмів освітньої інклюзії суттєво оптимізує трансформацію вітчизняної освітньої системи відповідно до потреб інноваційного розвитку суспільства в цілому.

Інвалідність у дітей означає істотне обмеження життєдіяльності, вона сприяє соціальній дезадаптації, яка обумовлена порушеннями в розвитку, ускладненнями в самообслуговуванні, спілкуванні, навчанні, оволодінні в майбутньому професійними навичками. Освоєння дітьми-інвалідами соціального досвіду, включення їх в існуючу систему суспільних відносин вимагає від суспільства певних додаткових заходів, засобів і зусиль (це можуть бути спеціальні програми, спеціальні центри по реабілітації, спеціальні навчальні заклади тощо). Але розробка цих заходів повинна ґрунтуватися на знанні закономірностей, задач, сутності процесу соціальної реабілітації.

Створення системи ранньої соціальної реабілітації дітей-інвалідів при здійсненні професійної, медичної та соціальної реабілітації осіб з обмеженими фізичними і психічними можливостями дає змогу завершити формування цілісної реабілітаційної системи в Україні, проводити цілеспрямовану загальнодержавну політику запроваджувати новітні реабілітаційні методики, спільними зусиллями спрямувати їх на допомогу та вирішення проблем дітей-інвалідів.

Проблемою соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями займається велика кількість науковців: Н. Грабовенко, І. Іванова, А. Капська, Л. Коваль, І. Зверєва, В. Ляшенко, М. Малафєєв, В. Тесленко тощо. На даний час у науці накопичений чималий досвід практичної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (Т. Носова, Ж. Петрочко, В. Ткачова, К. Щербакова та ін.).

Заслуговують на увагу праці вітчизняних (О. Безпалько, В. Ільїн, Є. Мартинов, О. Молчан, Т. Самсонов, Н. Софій, Є. Тарасенко, О. Полякова та ін.) і зарубіжних (Б. Барбер, Г. Беккер, П. Бурдьє, Дж. Девіс, К. Дженкс, Х. Кербо, М. Крозьє, Ф. Кросбі, К. Тейлор та ін.) вчених з питань інтеграції осіб з вадами здоров'я засобами освіти та можливості доступу їх до освіти, зокрема вищої.

З огляду на актуальність досліджуваної проблеми **темою** конкурсної роботи є **«Соціально-педагогічна робота з молоддю з особливими освітніми потребами»**.

Об'єкт дослідження – соціально-педагогічна реабілітація молоді в умовах інклюзивної освіти.

Предмет дослідження – теоретичні засади та програми соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами.

Мета дослідження полягає в науковому дослідженні та впровадженні програм соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти.

Для досягнення означеної мети необхідним є вирішення таких **завдань**:

1. Дослідити специфіку інклюзивної освіти як феномену сучасної соціально-педагогічної сфери.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу щодо забезпечення освіти молоді з особливими освітніми потребами.
3. Проаналізувати національний та зарубіжний досвід роботи з молоддю з особливими освітніми потребами.

4. Проаналізувати досвід інклюзивної освіти в Україні на прикладі КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (місто Бар). Охарактеризувати діяльність волонтерських студентських загонів.
5. Окреслити впровадження методики соціально-педагогічної роботи волонтерського студентського загону «Дзвіночок» у міському центрі соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради (місто Бар).

Гіпотеза дослідження: успішний процес соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами здійснюватиметься за умови реалізації відповідних методик та програм соціально-педагогічної роботи з молоддю в умовах інклюзивної освіти, а також за умови залучення волонтерів до цієї діяльності.

З метою реалізації завдань дослідження використано такі **методи:** *аналітичний* з метою аналізу психолого-педагогічної, наукової літератури; *теоретичний*, який полягає в теоретико-методологічному осмисленні філософських концепцій та підходів до дослідження проблеми соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами; класифікація складових соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами здійснювалася на основі *методу аналізу нормативних документів, словникових дефініцій; описовий метод*, що уможливив комплексне подання результатів дослідження; *практичний*, що передбачає методи експериментальної діагностики, обробки та систематизації матеріалів дослідження (анкетування, тестування, узагальнення аналітичної інформації).

Новизна роботи полягає в тому, що:

- досліджено теоретичні основи соціально-педагогічної реабілітації осіб з інвалідністю;
- узагальнено позитивний досвід соціально-педагогічної роботи Комунального закладу «Барський міський центр соціально-психологічної

реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради (м. Бар, Вінницька область);

- запропоновано опис діяльності волонтерської школи «Дзвіночок», що працює при КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» у місті Бар (Вінницька область).

Організація дослідження. Дослідно-експериментальна робота проводилася відповідно до поставлених завдань і включала три етапи.

На першому етапі здійснено аналіз наукової, науково-методичної, психолого-педагогічної літератури з проблеми соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами в контексті вітчизняного досвіду та досвіду зарубіжних країн, а також в історичному контексті розвитку інклюзивної освіти.

На другому етапі було досліджено та проаналізовано сутність та складові соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору.

На третьому етапі було вивчено досвід інклюзивної освіти в Україні на прикладі КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (місто Бар). Досліджено методику соціально-педагогічної роботи волонтерського студентського загону «Дзвіночок» у Комунальному закладі «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальній установі «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради (місто Бар).

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, списку використаних джерел (50 позицій) та анотації. Основна частина роботи викладена на 32 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РОБОТИ З МОЛОДДЮ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ В СУЧАСНІЙ ПЕДАГОГІЧНІЙ НАУЦІ

1.1. Інклюзивна освіта як сучасний соціально-педагогічний феномен

Враховуючи особливу значущість та необхідність ґрунтовного дослідження інклюзивних процесів для забезпечення соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами в умовах інклюзивного освітнього простору, постає необхідність здійснення аналізу відповідної понятійної бази, розкрити сутність та особливості інклюзії в освіті; розглянути зарубіжний і вітчизняний досвід впровадження інклюзивного навчання у закладах освіти.

Сучасна термінологічна база щодо дослідження інклюзивних процесів у соціальному та освітньому середовищах є розробленою досить ґрунтовно як за рубежом (М. Айшервуд, Г. Банч, І. Башар, Д. Бішоп, Ч. Веббер, Ф. Вуд, Д. Вудрон, Х. Вулі, Д. Гарнер, Д. Голдберг, А. Дайсон, Р. Даніелс, Д. Депплер, М. Емітейдж, Р. Зіглер, Дж. Лаубе, К. Каллен, П.-Дж. Карлінг, Т. Келлер, Д. Кларк, Н. Клетт, Ш. Крокер, К. Крофт, Дж. Леско, Г. Лефлі, Д. Лупарт, А. Майкелсен, П. Міттлер, Д. Мітчел, Д. Найрі, С. Петтерс, К. Стаффорд, П. Хакслі, А. Хатфілд та ін.), так і в нашій країні (М. Андрєєва, О. Безпалько, Т. Бут, Н. Валентик, В. Варава, М. Ворон, Н. Грозна, Т. Ілляшенко, Ю. Кавун, Н. Клименюк, Л. Коваль, А. Колупаєва, С. Корніцова, Н. Кравець, І. Лапицька, І. Ломакова, С. Литовченко, Т. Луценко, Б. Мороз, Ю. Найда, Н. Назарова, Г. Першко, О. Рассказова, Т. Сак, М. Сварнік, В. Синьов, Н. Софій, О. Таранченко, В. Ткачук, О. Чубар, А. Шевцов, В. Шорохова, І. Ярмошук тощо).

У працях зазначених вчених репрезентовано різні підходи до розуміння досліджуваного поняття. Вважаємо, що узагальнений аналіз праць науковців

забезпечить уточнення сутності поняття «інклюзія», а також базових дефініцій – «інклюзивна освіта», «інклюзивна освіта молоді з особливими потребами».

Інтеграція дітей з особливими потребами в середовище здорових однолітків, як і їх освітня та соціальна інклюзія є у розвинутих країнах світу педагогічними феноменами, що не лише отримали наукове обґрунтування, а й міцно увійшли до системи освіти та суспільного життя. В умовах інклюзії діти з інвалідністю засвоюють рольову поведінку здорових учнів та спрямовують власні зусилля на входження в освітній простір класу, пристосування до вимог закладу освіти та користуються підтримкою в навчанні. Згідно зі звітами, що стосуються масштабних досліджень у сфері інклюзивного навчання в різних країнах світу (2003 р.), на шляху впровадження інклюзивної освіти розвинені країни світу стикалися з певними труднощами, зокрема: складність досягнення високої ефективності навчального процесу в умовах різноманіття можливостей учнів; проблеми щодо можливостей задоволення освітніх потреб молоді з порушеннями розвитку в середніх і старших класах; недостатнє фінансування і ресурси; відсутність конкретних напрацювань у питаннях атестації школярів із проблемами розвитку.

В Україні сьогодні найбільш уживаним у науковому обігу є поняття «інклюзивна освіта», що позначає процес навчання дітей з порушеннями здоров'я та розвитку і, як наслідок, з особливими потребами в закладах загальної середньої освіти, а проблематика соціальної інтеграції та інклюзії розглядається дослідниками (М. Андрєєва [1], О. Безпалько [2], А. Колупаєва [14], Ю. Найда [25], Т. Сак [33], М. Сварник [35], Н. Софій [38], А. Шевцов [43] та ін.) саме під педагогічним кутом зору. Це пов'язано з тим, що в Україні саме інклюзивну освіту було експериментально започатковано як першу альтернативу спеціальній освіті інвалідів під час виконання програми благодійної організації Всеукраїнського фонду «Крок за кроком», що у 1999 р. була заснована Міжнародним фондом «Відродження». Важливе значення цієї програми полягало у впровадженні демократичних практик у систему освіти та

залученні дітей з особливими потребами і дітей національних меншин до закладів загальної середньої освіти України [6]. Одним із найголовніших завдань освітньої програми «Крок за кроком» було ознайомлення педагогів із застосуванням методик особистісно орієнтованого навчання та розвитку дітей дошкільного та молодшого шкільного віку, оскільки саме це було обов'язковою умовою включення дітей з особливими потребами у звичайні освітні заклади.

У рамках програми «Інклюзивна освіта» Всеукраїнським фондом «Крок за кроком» було реалізовано проекти «Реалізація прав людини через рівний доступ до якісної освіти», «Змінимо світ для дітей з особливими потребами – кроки до партнерства», «Адвокатство батьків – відстоювання права на інклюзивну освіту дітей з особливими потребами», «Розвиток модельних центрів інклюзивної освіти для дітей з особливими потребами», «Створення ресурсних центрів для батьків дітей з особливими потребами». Ця програма впроваджувалася у 20 експериментальних закладах освіти, які налічували 40 класів/груп і охоплювали навчанням 178 дітей з особливими потребами [6].

Щодо навчання студентів закладів вищої освіти, то дослідники визначають в основному дві форми інклюзивного навчання. При першому – молода людина з інвалідністю навчається в одній навчальній групі зі здоровими однолітками. Це класичний тип інклюзивної освіти, що є визнаним та реалізованим у світовій освітній практиці. Другий тип інклюзивної освіти: здорові однолітки включаються у навчальну групу, де переважна більшість студенти з інвалідністю [14, с. 90].

Вітчизняні науковці при визначенні сутності інклюзії звертають увагу на елементи, які ілюструють її характерні особливості. Насамперед інклюзію розглядають як процес постійного пошуку найбільш ефективних шляхів задоволення індивідуальних потреб усіх дітей. У цьому сенсі відмінності трактуються як позитивне явище, яке стимулює навчання дітей. Наступним елементом є те, що інклюзія пов'язана з визначенням перешкод та їх подоланням. Тому вона включає проведення комплексної оцінки, збір

інформації з різноманітних джерел для розробки індивідуального плану розвитку та реалізації його на практиці. Інклюзія передбачає такі складові, як присутність (можливість навчатись у загальноосвітньому закладі та необхідні пристосування для цього), участь (позитивний досвід, який набуває учень у процесі навчання та врахування ставлення учня до самого себе в цьому процесі) і досягнення (комплексний результат навчання, а не лише результати тестів та екзаменів) [35].

Таким чином, інклюзивна освіта тісно взаємопов'язана із процесом уведення осіб з особливими потребами у соціальне та освітнє середовища, що визначається як нормалізація умов соціального життя і можливостей одержання освіти відповідно до міжнародних та вітчизняних правових актів.

Інклюзія потребує більш суттєвої перебудови освітньої системи та суспільного ладу, оскільки ґрунтується на новій соціальній моделі сприйняття людини з інвалідністю, на філософії соціальної справедливості, якою стверджується, що всі люди, зокрема і люди з інвалідністю, мають право повною мірою брати участь в усіх сферах життя суспільства.

Інклюзивну освіту науковці визначають як процес реалізації соціальної моделі ставлення до інвалідів, результат перебудови системи сучасної освіти в більш досконалу форму навчання, що дозволить забезпечити ефективні шляхи вирішення індивідуальних потреб у навчанні дітей та молоді особливими потребами.

1.2. Нормативно-правова база щодо забезпечення освіти молоді з особливими потребами

На сучасному етапі в Україні вирішення проблеми дітей і молоді з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до документів, затверджених міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Міжнародною організацією праці, Міжнародною лігою товариств допомоги людям з особливими потребами. Вони

зосереджують зусилля на розробці методів і критеріїв діагностики відхилень у здоров'ї, визначенні обов'язків держав щодо цих осіб, вивченні шляхів удосконалення системи допомоги, розвитку їх правового статусу. Серед міжнародних документів, що регламентують здобуття освіти людьми з особливими потребами, найбільшого значення набули акти, прийняті ООН [26]. Міжнародне та вітчизняне нормативно-правове забезпечення освітою молоді з особливими потребами частково висвітлено в працях таких науковців, як Ю. Богінська, О. Василенко, А. Колупаєва, В. Ляшенко тощо.

До міжнародних документів, що безпосередньо або опосередковано стосуються здобуття освіти людьми з особливими потребами, належать: Декларація прав дитини (ООН, 1959 р.); Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.); Декларація про права розумово відсталих осіб (ООН, 1971 р.); Декларація про права інвалідів (ООН, 1975 р.); «Всесвітня програма дій відносно інвалідів» (ООН, 1982 р.); Конвенція про права дитини (ООН, 1989 р.); «Всесвітня декларація про освіту для всіх» (Джомтьєн, Таїланд, 1990 р.); «Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів» (ООН, 1993 р.); «Саламанкська Декларація про принципи, політику і практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами» і програма «Рамки дій за освітою осіб з особливими потребами», (1994 р.); «Мадридська Декларація» Європейського форуму з проблем інвалідності (2002 р.); Конвенція ООН «Про права інвалідів» (2006 р.).

Зупинимось на аналізі соціально-педагогічного змісту документів, що безпосередньо стосуються законодавчого регулювання здобуття освіти молоддю з особливими освітніми потребами, в історичному аспекті.

Як відомо, одним із перших міжнародних документів, в якому відзначено важливість вирішення соціально-педагогічних проблем дітей з особливими потребами, є «Декларація прав дитини», прийнята в 1959 р. Генеральною Асамблеєю ООН. У цьому документі зафіксовано, що дитина з розумовою і фізичною незрілістю потребує спеціальної охорони і турботи; наголошується, що людство зобов'язане дати дитині все краще, що є в суспільстві. Соціально-

педагогічний зміст Декларації полягає в тому, що дитина з неповноцінним фізичним, психічним або соціальним розвитком повинна забезпечуватися спеціальним режимом, освітою і турботою [26]. Після впровадження положень цього документа з середини 60-х років ХХ століття в суспільстві спостерігається процес інституалізації, який визначався у розміщенні дітей з різними видами порушень у спеціальні навчальні заклади закритого типу. Створюються спеціальні школи переважно для дітей з вадами слуху, зору та руховими порушеннями (Школа для глухих у Вінніпегу, Школа для сліпих в Галіфаксі та ін.). На цьому етапі проведено диференціацію системи фахової освіти, відбувся перехід від трьох до восьми типів спецшкіл, в яких діти-інваліди здобували середню освіту. Базовою основою соціально-педагогічної підтримки дітей з особливими потребами на цьому етапі стає медична модель. Її активне використання на практиці означало сегрегацію (з лат. «відокремлення» – вид расової дискримінації) дитини-інваліда з забезпеченням довготривалого догляду, лікування та навчання у спеціальних закладах закритого типу.

Одним із реальних кроків покращення ситуації стало проведення у 1960 році в Женеві ХХІІІ Міжнародної конференції ЮНЕСКО з народної освіти, яка прийняла Конвенцію про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти [20]. Соціально-педагогічний зміст цього документа полягає в тому, що аномальні діти залежно від своїх можливостей набувають право на освіту не лише в спецустановах, але й у звичайних школах серед здорових однолітків. У Конвенції міститься ряд рекомендацій з питань організації спеціальної освіти: раннє виявлення розумово відсталих дітей, використання методів діагностики, що забезпечують об'єктивність встановлення діагнозу, обов'язкова і безкоштовна освіта розумово відсталих дітей.

Розвиваючи положення Конвенції про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, ООН в 1971 році прийняла Декларацію про права розумово відсталих осіб [5]. Соціально-педагогічне значення цього документа полягає у наданні права інвалідам з вадами розумового розвитку на належне медичне

обслуговування, освіти, розвиток здібностей, можливості продуктивно працювати чи займатись будь-якою іншою корисною справою в міру своїх можливостей, проживати в своїй сім'ї і брати участь у різних формах життя суспільства, а у випадках перебування в спеціальних закладах, створювати для них таке середовище і такі умови проживання, які не відрізняються від умов звичайного життя.

Отже, уперше на міжнародному рівні визначено доцільність включення людей з особливими потребами у різні сфери життя суспільства відповідно до їхніх розумових можливостей. Завдяки зазначеним документам та реформуванню державних закладів опіки і психіатричних лікарень у багатьох країнах відбулися реальні зміни в ідеології і практиці вирішення проблем освіти інвалідів.

Новий, прогресивний підхід до правового забезпечення освіти дітей і молоді з особливими потребами здійснено в Декларації про права інвалідів, прийнятій ООН у 1975 році. Соціально-педагогічна суть цього документа полягає в тому, що інваліди, незалежно від походження, характеру та серйозності їх вад, мають такі ж основні права на освіту, як і інші громадяни; у декларації стверджується необхідність включення людей з особливими потребами в суспільні відносини, зокрема визначено право на професійну підготовку, відновлення працездатності і працевлаштування, матеріальне і соціальне забезпечення, проживання в своїх сім'ях чи в умовах, що замінюють їх [19, с. 121].

Фундаментальним документом щодо захисту прав дітей вважається Конвенція ООН про права дитини, що була прийнята резолюцією 44/25 Генеральної Асамблеї ООН від 20 листопада 1989 року та набула чинності для України 27 вересня 1991 року. Цей документ закріпив право дітей з відхиленнями у фізичному і розумовому розвитку вести повноцінне життя в умовах, які забезпечують їх гідність, сприяють формуванню впевненості в собі і їх активній участі у житті суспільства [20]. Яскраво виражений соціально-педагогічний аспект цього документа полягає в тому, що на міжнародному

рівні проголошено право дітей з особливими потребами на безперешкодний доступ до послуг у сфері освіти, професійної підготовки, медичного обслуговування, відновлення здоров'я, підготовки до трудової діяльності, залучення до соціального життя, сприяння розвитку особистості, зокрема культурний і духовний розвиток дитини, а також забезпечення необхідної допомоги цим дітям і їхнім сім'ям. Крім того, право на освіту реалізується шляхом введення безкоштовної і обов'язкової початкової освіти, сприяння розвитку різних форм середньої освіти, забезпечення доступності професійної підготовки та вищої освіти.

Формування процесу інклюзії в освіті бере свій початок з моменту проголошення Всесвітньої декларації про освіту для всіх, яка була прийнята на Всесвітній конференції з освіти у Джомтьєні (Таїланд, 1990) [49]. Основний соціально-педагогічний зміст цього документа полягає у визнанні необхідності створення умов для доступу до базової освіти всім дітям, а також тим групам населення, які не мають можливості навчатися, зміцненні партнерських зв'язків між усіма освітніми ланками, державними установами, приватним сектором, релігійними групами, місцевими громадами та між сім'ями і вчителями. Метою базової освіти стало забезпечення права на задоволення основних освітніх потреб кожної дитини, юнака та дорослої людини, тобто права на освіту, що дає можливість навчатися, пізнавати світ, діяти, жити разом з іншими та виживати. Таке навчання спрямоване на розкриття талантів і потенціалу кожної людини, на розвиток особистості для того, щоб вони могли досягти успіху в особистому житті та житті суспільства.

Ідеї інклюзивної освіти знайшли найбільш повне відображення і подальший розвиток у Конвенції про права інвалідів (ООН, 2006 р.) і Факультативному протоколі до неї; у Конвенції вперше проголошено, що держави-учасниці забезпечують інклюзивну освіту на всіх рівнях. У цьому документі передбачено рівний доступ до інклюзивної освіти у місцях проживання осіб з особливими потребами, пристосування навчальних приміщень з урахуванням індивідуальних потреб, підтримку для полегшення їх

ефективного навчання, створення середовища, яке максимально сприяє засвоєнню знань і соціальному розвитку. Для забезпечення ефективного навчання сліпих, нечуючих та сліпоглухих дітей рекомендовано сприяти вивченню азбуки Брайля, альтернативних шрифтів, підсилюючих методів, способів і форматів спілкування. Наголошено також на забезпеченні права інвалідів на вільний доступ до загальної вищої освіти та професійного навчання зі створенням відповідних умов у закладах освіти [19, с. 49].

В Україні для координації дій, пов'язаних з виконанням міжнародних документів про освіту людей з особливими потребами, видано низку законодавчих актів. Основними з них є: Конституція України (1996 р.); Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» (1991 р.); постанова Кабінету Міністрів України «Про комплексну програму розв'язання проблем інвалідності» (1992 р.); Указ Президента України «Про національну програму професійної реабілітації та зайнятості осіб з обмеженими фізичними можливостями на 2001 – 2005 рр.» (2001 р.); постанова Кабінету Міністрів України «Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004 – 2006 рр.» (2003 р.); постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державного стандарту початкової загальної освіти для дітей, які потребують корекції фізичного та (або) розумового розвитку» (2004 р.); постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів» (2006 р.); постанова Кабінету Міністрів України «Порядок організації інклюзивного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах» (2011 р.); розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006 – 2010 роки» (2006 р.); наказ Міністерства освіти і науки України «Про створення умов щодо забезпечення права на освіту осіб з інвалідністю» (2005 р.); наказ МОН України «Про організацію інтегрованого навчання інвалідів у вищих навчальних закладах III-IV рівнів акредитації незалежно від форми власності і підпорядкування» (2009 р.); наказ МОН України «План дій щодо запровадження інклюзивного навчання в загальноосвітніх закладах на 2009 –

2012 рр.» (2009 р.); наказ МОН України «Концепція розвитку інклюзивної освіти» (2010 р.); Закон України «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)» (2004 р.); Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (2005 р.); «Комплексна програма освіти та фахової підготовки інвалідів» (2002 р.).

Особливістю впровадження інклюзивного навчання в Україні є приділення значної уваги в нормативно-правовій документації реабілітаційному аспекту соціально-педагогічної роботи. Це, передусім, Закон України «Про реабілітацію інвалідів в Україні», 2005 р. Серед загальних заходів організації і здійснення реабілітаційного процесу в законі розкрито зміст, призначення та порядок використання Державної типової програми реабілітації інвалідів, визначено вимоги до індивідуальної програми реабілітації і наголошено, що обсяг реабілітаційних заходів у ній не може бути меншим від передбаченого Державною типовою програмою реабілітації інвалідів. Створення для інвалідів з важкими формами інвалідності спеціальних умов для одержання професійної освіти, надання права навчатись за власним бажанням у спеціальних навчальних закладах чи навчальних закладах загального типу за навчальними програмами, адаптованими для навчання осіб, які потребують корекції фізичного чи розумового розвитку, складають соціально-педагогічне трактування цього документа. У законі вперше закріплено вимогу до закладів освіти забезпечувати психолого-педагогічний супровід дітей і молоді з особливими потребами як важливу і необхідну умову інтеграції в соціум [10, с. 165].

Важливим кроком у популяризації переваг інклюзивного навчання стало прийняття в 2010 році МОН України «Концепції розвитку інклюзивної освіти», у якій інклюзивне навчання визначено як «комплексний процес забезпечення рівного доступу до якісної освіти дітям з особливими потребами шляхом організації їх навчання у загальноосвітніх навчальних закладах на основі застосування особистісно-орієнтованих методів навчання, з урахуванням індивідуальних особливостей навчально-пізнавальної діяльності таких дітей».

У Концепції відзначено доцільність удосконалення нормативно-правового та фінансово-економічного забезпечення впровадження інклюзивного навчання, створення інноваційних освітніх технологій та моделей інклюзивного навчання [26].

Таким чином, у зазначених документах наголошено на важливості перетворення в комплексі соціально-педагогічної роботи принципу інклюзивної освіти на компонент правової і політичної системи з метою залучення громадськості до відстоювання права на освіту для дітей-інвалідів у своїх країнах. Надання якісної освіти дітям з особливими потребами визначено завданням соціально-педагогічної роботи не тільки міністерств освіти і шкіл. Для цього рекомендована співпраця з батьками та мобілізація місцевих громадських організацій. Важливу роль відведено міжнародному співробітництву, впровадженню досвіду тих держав, які досягли успіхів у сфері інклюзивної діяльності. Особливого значення надано розробці способів планування, контролю і оцінки інклюзивного навчання; фінансуванню підготовки фахівців з інклюзивної освіти, розробці програм підготовки вчителів для здійснення інклюзивного навчання.

1.3. Практика навчання молоді з особливими потребами: зарубіжний досвід

Ідеї гуманізму і антропоцентризму, які впливали на ставлення до інвалідів у суспільстві, набули значного поширення в Європі у добу Ренесансу. Посилена увага до відхилень у розвитку дітей сприяла виникненню цілої низки спеціальних навчально-виховних закладів.

Так, в Італії у 1662 році вперше в історії людства почала працювати справжня музична школа для сліпих. В Європейських країнах майже до кінця XVIII століття не існувало спеціального законодавства щодо регламентації ставлення суспільства до соціально і педагогічно занедбаних дітей, сиріт, безпритульних та інвалідів. Необхідність організації догляду й виховання дітей

з особливими потребами призвела до того, що для них стали відкриватись благодійні заклади.

Перші спроби навчання дітей з легкими формами відсталості у спеціальних навчальних закладах належать Й. Г. Песталоцці. Ним були засновані принципи роботи із зазначеною категорією дітей, які були покладені в основу майбутньої корекційної педагогіки, а саме посилене навчання, використання спеціальних матеріалів, поєднання фізичної й розумової праці.

Допоміжне навчання в Німеччині почалося у 80-х роках ХІХ століття з введенням у Берліні паралельних класів при нормальних школах, з метою індивідуалізації навчання відсталих дітей [42, с. 48].

У сучасному вигляді професія соціального педагога виникла після Другої Світової війни, коли у суспільстві спостерігалось безробіття, безпритульність та убогість, зростала кількість дітей з психофізичними вадами розвитку. Соціальні педагоги здійснювали свою діяльність переважно у напрямі охорони дитинства. Однак досвід роботи з дітьми з особливими потребами соціальні педагоги накопичували майже два століття.

Як професійна діяльність, соціальна робота спрямована на вирішення проблем людини, спричинених як змінами в особистому житті, так і в суспільстві, характеризується широким полем діяльності і визначається як сукупність соціальних дій, що здійснюється кваліфікованими спеціалістами. В останній час соціальна педагогіка все більш проникає у соціальні служби. Саме цьому у багатьох зарубіжних країнах поняття «соціальний педагог» та «соціальний працівник» розглядаються як синоніми [14, с. 27].

Вивчення зарубіжного досвіду соціально-педагогічної діяльності дало можливість зробити той висновок, що особлива увага приділяється проблемі освіти дітей з обмеженими можливостями, а саме: розробляється законодавче підґрунтя спеціальної освіти; вдосконалюються механізми виявлення, обліку і діагностики дітей з порушеннями у розвитку, комплектування спеціальних освітніх закладів; уточнюється класифікація та виявляються нові категорії дітей

з особливими потребами; створюється диференційована система спеціальних шкіл; розробляються варіативні моделі спеціальної освіти.

У багатьох зарубіжних країнах (Швеція, Австрія, Швейцарія, Німеччина, Франція, Голландія, Англія) в якості лікувально-корекційного засобу широко використовуються арт-терапія та музикотерапія, які виокремлено у самостійні методи соціально-педагогічного впливу [14, с. 90].

Робота з родиною зводиться до того, щоб забезпечити батьків необхідною та своєчасною інформацією про стан розвитку дитини, надати професійну консультацію щодо застосування ефективних форм і методів соціально-педагогічного впливу. В родинях, де є діти з особливими потребами, великий показник витрат. Тому їм надають фінансову допомогу, скорочують розмір податків. Такі сім'ї мають перевагу у виборі місця проживання і місця роботи. У деяких країнах (Данія, Нідерланди, Норвегія, Швеція) існує практика, коли дітей беруть на будь-який час «сімейства допомоги» для того, щоб дати можливість батькам відпочити або приділити увагу іншим дітям.

Таким чином, соціально-педагогічна діяльність з дітьми з особливими потребами у провідних країнах світу здійснюється за такими основними напрямками, як: діагностика, реабілітація, корекція, спеціальне навчання, соціальне виховання, профорієнтація та працевлаштування, надання консультацій, соціальна допомога, правовий захист, охорона здоров'я, підтримка наукових досліджень у галузі спеціальної освіти.

РОЗДІЛ 2

ВОЛОНТЕРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ МЕТОДИКИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

2.1. Досвід інклюзивної освіти в Україні на прикладі КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (місто Бар). Діяльність волонтерських студентських загонів

Сучасна практика організації процесу соціальної реабілітації дітей із вадами психофізичного розвитку подає чимало цікавих прикладів комплексного підходу. Корисний досвід цієї роботи накопичений у КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (Україна, Вінницька область, місто Бар). Протягом усього періоду існування навчального закладу систематично здійснюється захист та підтримка студентів-інвалідів зокрема й студентів, сім'ї яких належать до соціально незахищених верств населення. У зв'язку із невтішною та невблаганною світовою й національною тенденцією до збільшення психофізичної захворюваності молоді, актуальними на сьогодні є розширення питань волонтерства.

Волонтер – це особа, яка здійснює безоплатну, добровільну, свідому діяльність для інших, яка виходить за межі родинних чи дружньо-приятельських стосунків. Поруч із професіоналами-психологами та педагогами волонтери є особами, які беруть участь у реалізації профілактичних та педагогічних програм. Буває, що підопічні швидше звертаються зі своїми проблемами та питаннями до волонтерів, аніж до вчителів чи вихователів [2, с. 7].

Необхідною умовою до успішної реалізації цілей та завдань роботи у реабілітаційному центрі є побудова близького, особистого контакту волонтера та хворої дитини, який дозволяє здобути довіру й задоволення основної потреби дитини-інваліда – любові та прийняття.

У своїй діяльності волонтери поділяються на такі групи:

1. Підлітки та юнаки, учні старших класів шкіл та середніх спеціальних закладів (у клубах молодих інвалідів, творчих об'єднаннях, школах лідерів, групах самопомоги, молодіжних та дитячих об'єднаннях тощо). Рівень їхньої готовності до будь-якої добровільної соціальної роботи непрофесійний.

2. Студенти закладів вищої освіти (переважно відділень педагогіки, психології, соціальної роботи, соціальної педагогіки), які звертаються до центрів соціально-психологічної реабілітації з приводу надання практичної допомоги у навчанні за профілем діяльності центрів або проходять навчальну практику у центрах. Рівень готовності до добровільної соціальної роботи цієї групи наближений до професійного.

3. Батьки проблемних дітей та підлітків (дітей-інвалідів, неповнолітніх груп ризику: девіантної, адитивної поведінки та ін.), які об'єднуються в групи самопомоги. Рівень готовності до добровільної соціальної роботи – непрофесійний, самоосвітній.

4. Фахівці-волонтери (психологи, педагоги, соціальні педагоги, соціальні працівники, юристи, лікарі), які надають консультативну допомогу соціальним працівникам, іншим волонтерам (або практичну допомогу клієнтам соціальних служб). Рівень готовності до добровільної соціальної роботи є професійним [28, с. 46].

Активного розвитку волонтерство набуло й у КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» – навчальному закладі гуманітарно-педагогічного спрямування. Ідея створення волонтерського загону «Дзвіночок» належить викладачеві коледжу Кузнецовій Людмилі Василівні, викладачеві педагогіки (у тому числі, інклюзивної та корекційної педагогіки) і виникла у день відкриття Комунального закладу «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» у місті Бар 12 квітня 2008 року, очевидцями якого стали викладачі та студенти коледжу.

До головних причин, які спонукають студентів до волонтерської діяльності, відносяться: соціальні контакти з іншими; особистісний розвиток; набуття вмінь та навичок; виклик та досягнення; внесок у суспільство.

Для студентів бути волонтером це –

Відповідальність за своє рішення та вчинки;

Оптимістичний погляд на життя;

Любов та співчуття до скривджених долею;

Охорона прав дитини;

Надія на перемогу;

Талант бути потрібним людям;

Енергійний спосіб життя;

Радість спілкування!

До складу волонтерського загону, як структурної одиниці волонтерської школи «Дзвіночок», що працює при КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» у місті Бар, входять 15-18 осіб із числа студентів 2-4 курсів спеціальностей дошкільна та початкова освіта, музичне та образотворче мистецтво.

Метою діяльності загону є забезпечення теоретичної та практичної підготовки волонтерів до реалізації комплексної програми діяльності у КЗ «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» і робота над подоланням соціального бар'єру між молоддю з особливими освітніми потребами та здоровим оточенням.

До напрямків навчання волонтерів відносимо соціальний розвиток молоді та її інтеграцію у суспільство, а також розвиток і підтримку творчого потенціалу талановитої молоді з особливими освітніми потребами.

І курс навчання в волонтерській школі «Дзвіночок» спрямований на самоаналіз та самовизначення волонтерів і має назву «Час самопізнання». На цьому етапі навчання розпочинається діяльність секторів із проведення тестувань здібностей, особистих якостей, нахилів та інтересів слухачів,

визначення власних очікувань добровільних волонтерів від волонтерства. Діяльність секторів націлена на поглиблення знань учасників щодо тематики кожного підрозділу.

Мета I курсу навчання: здійснення самоаналізу кожним волонтером, що спрямовується на знаходження відповідей на запитання, які є важливими для формування чіткої самосвідомості волонтера-початківця. Наприклад: «Що є мотивацією моєї діяльності як волонтера і допомагає мені визначити свої функції, права та обов'язки як добровільного помічника?». Як показує практика роботи, саме шлях самопізнання необхідний для формування особистості волонтера.

II курс навчання має назву «*Час спеціальних знань*». Це час набуття корисних теоретичних і практичних умінь, отримання інформації, якою необхідно оволодіти для організації успішної діяльності волонтера. Під час другого року навчання гармонійно поєднується теорія та різноманітні практичні справи і заняття. Протягом цього періоду працює три сектори:

- Сектор спілкування.
- Сектор розвитку креативності.
- Сектор особистісного зростання.

III курс має назву «*Час реалізації*». У цей час волонтери беруть активну участь у заходах центру реабілітації молоді з функціональними обмеженнями «Еверест», де впроваджують власні програми соціально-психологічної реабілітації.

Таким чином, після закінчення трьох послідовних курсів навчання в школі волонтерів «Дзвіночок» відбувається урочиста посвята у волонтери, виділяється час для складання індивідуальних робочих планів волонтерської діяльності. На засіданнях гуртка студенти знайомляться з методикою та досвідом роботи соціального педагога, основами колективної творчої діяльності дітей з обмеженими можливостями.

У 2019 році в м. Бар розпочала свою діяльність комунальна установа «Інклюзивно-ресурсний центр» Барської міської ради. У Центрі перебувають

діти з емоційними порушеннями, розладами мови та спілкування, затримкою інтелектуального розвитку, порушенням розу, слуху, опорно-рухового апарату. Студенти-волонтери також продовжують активну співпрацю з вихованцями Центру.

За роки активної діяльності волонтерського загону «Дзвіночок» КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» визначилися наступні напрямки діяльності:

- Організація дозвілля молоді;
- Залучення волонтерів до масових форм роботи;
- Анкетування, опитування, соціологічні дослідження;
- Проведення інтелектуальних і розважальних ігор;
- Сприяння розширенню світогляду, інтелектуального розвитку дітей-інвалідів;
- Робота консультативних пунктів на базі різних закладів та на вулицях міста;
- Індивідуальна робота з інвалідами вдома;
- Проведення роботи серед молоді;
- Розвиток творчого потенціалу талановитої молоді за інтересами і потребами;
- Різномісильне навчання молоді;
- Проведення зустрічей із молодіжними аудиторіями міста;
- Пропаганда здорового способу життя;
- Соціальна реабілітація, попередження та подолання негативних явищ у молодіжному середовищі;
- Соціально-психологічне опікуєство, соціальний патронаж (діти-інваліди, малозабезпечені, безпритульні діти);
- Участь у виїзних акціях.

Студенти, члени волонтерського загону, разом із вихованцями ліплять, вирізають, допомагають робити сувеніри, які потім перетворюються на подарунки для друзів, рідних та відвідувачів центру. Щоденні рефлексивні та

спортивні заняття сприяють правильному розвитку дітей. Завдяки волонтерам-студентам загону «Дзвіночок», що допомагають клієнтам центру у виконанні фізичних вправ, проводяться різноманітні спортивні змагання у спортивній школі, а також різного роду свята в центрі «Еверест». У цей час діти з обмеженими функціональними можливостями разом із членами загону «Дзвіночок» співають, танцюють, читають вірші, беруть участь в інсценізації казкових творів.

Таким чином, набуті знання з педагогіки, психології, методики організації дозвілля дітей випускники волонтерської школи «Дзвіночок» щонайкраще застосовують у роботі з клієнтами центру. Завдячуючи спілкуванню із професіоналами з обраної спеціальності та знайомству й роботі за новими методиками і техніками студенти-волонтери Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені Михайла Грушевського отримують всі необхідні знання та практичні навички, які допоможуть їм у подальшому стати кваліфікованими фахівцями і допоможуть працевлаштуватися у нових умовах функціонування соціуму.

3.2. Методика соціально-педагогічної роботи волонтерського студентського загону «Дзвіночок» у КЗ «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради (місто Бар)

Поняття «соціальна реабілітація дітей із вадами психофізичного розвитку» можна розглядати у різних його варіантах: як процес, як кінцевий результат і як діяльність. Процес соціальної реабілітації, як і педагогічний процес, здійснюється під керівництвом фахівця в цій галузі, протікає у спеціально організованих умовах, у ході яких використовуються різні форми, методи і спеціальні засоби дії на дитину [41, с. 53].

Соціальна робота з молоддю з особливими освітніми потребами (як процес і як діяльність) за своєю будовою та цілями близька до педагогічного процесу і педагогічної діяльності, тому її можна розглядати як їхній різновид.

Із метою психологічного дослідження, нами було вивчено досвід соціально-педагогічної роботи у КЗ «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест», а також Комунальній установі «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради. У Центрах проводяться заняття за такими програмами:

Програма «Психологічної підтримки», метою якої є: ознайомлення з позитивними формами активності у пізнавальній сфері та сфері творчості; особистісно зорієнтований тип ставлення до інших через гармонізацію власної «Я»-концепції та оптимізацію самооцінки; емпатія, чутливість до переживань і настроїв інших; рефлексивні процеси особистості, контактність та гнучкість поведінки, уміння ефективно вирішувати конфліктні ситуації; сформованість способів ефективної взаємодії клієнтів (уміння домовлятися, йти на поступки, робити власний внесок у спільну справу, оцінювати позитивні якості клієнтів).

Залучаючи до роботи практичних психологів, у Центрі проводять заняття із психокорекції, що спрямовані на покращення когнітивного розвитку дітей-інвалідів, контролювання їхньої поведінки, стабілізацію емоційного стану. На заняттях із снюзелен-терапії (розвиток органів чуття та мілкої моторики) за допомогою казкотерапії, музикотерапії, піскотерапії, ігротерапії формуються адекватні стереотипи поведінки, розвиваються психічні процеси, набуваються уміння розрізняти кольори, розміри, форму, смак та запахи.

Метою «Програми соціально-середовищної орієнтації» є ознайомлення клієнтів Центру із необхідними соціально-побутовими навичками, із правилами етикету, культурної поведінки і взаємин у сім'ї задля практичного їх застосування; розвиток здатності цілеспрямовано спостерігати, досліджувати, давати естетичну і моральну оцінку предметам і явищам, стосункам і вчинкам;

удосконалювати уміння й навички вести бесіду і дискусію; формування системних уявлень про навколишній світ, роль і місце людини у ньому.

Метою програми «Майстерня зайнятості» є навчити правильно організувати своє робоче місце, раціонально використовувати матеріал, удосконалювати уміння та навички роботи із папером, актуалізувати загальні правила безпечної трудової діяльності, формувати життєво необхідні знання, уміння і навички забезпечення умов для самореалізації, вироблення навичок творчої діяльності, виховання культури праці; розвивати уміння користуватися різними інструментами, творчу активність у процесі діяльності, волюві якості, фантазію, мислення, уяву, дрібну моторику рук; художній смак, пізнавальні інтереси, образне і технічне мислення, вміння складати композиційну цілісність, комбінувати, розвивати кругозір, творчість; удосконалювати вміння аналізувати та узагальнювати; виховувати естетичні почуття і смаки, систему моральних і духовних цінностей, охайність, старанність, самостійність, працелюбність, відповідальність за доручену справу, взаємодопомогу, бережне ставлення до продуктів своєї та чужої діяльності, любов до природи.

Програма «Арт-терапія» має на меті навчання дітей та молоді новим видам і технікам мистецтва. Формувати навички оволодіння новими техніками малювання; ознайомлювати з різновидами нетрадиційного малювання та аплікації; закріпити знання про основні та проміжні (теплі, холодні, насичені) кольори; виготовляти роботи для творчих виставок та подарунків; формувати інтерес та емоційне ставлення до творів мистецтва; вчити на елементарному рівні аналізувати твір мовою мистецтва, характеризувати засоби художньої виразності, розуміти художні образи, створювати їх у власних роботах; розширювати загальний культурний рівень особистості; розвивати асоціативно-образне мислення, творчі здібності, уявлення про красу, можливості її збереження та створення власними руками; сенсорну сферу, яка забезпечує адекватність пояснення краси (зорове, слухове, рухове, нюхове сприймання); розвивати творчу активність, фантазію, уяву, мислення, пам'ять, покращувати координацію рухів, дрібну моторику кисті рук; підвищувати рівень вже

набутих знань, умінь і навичок; виховувати бажання працювати колективно, вміння доводити розпочату справу до кінця, отримувати задоволення від своєї роботи, милуватися творами мистецтва. Виховувати сенсорну культуру: вчити розрізняти відтінки звуків, фактуру матеріалу, рухів, жестів, міміки, ароматів; розрізняти, називати і використовувати усі кольори спектра та складні його відтінки (сіро-зелений, сіро-блакитний, червоно-коричневий тощо) на свій смак добирати теплі, холодні тони кольорів; добирати колір фарб відповідно до тла паперу.

Таким чином, арт-терапію, як методику корекції, доцільно використовувати у комплексі функціонально-системної психолого-соціальної реабілітації дітей з обмеженими можливостями здоров'я та з їхніми батьками. Використання цього напрямку у роботі Центру дозволяє здійснювати більш ефективний вплив на формування емоційної сфери; спонукає до подальшого розвитку компенсаторних властивостей збережених функціональних систем, покращує соціальну адаптацію дитини та її батьків. Психотерапевтичний напрямок дозволяє творити і гратися разом із дитиною, будучи не в якості педагога, а повноцінного учасника творчого процесу дитини.

Програма роботи лялькового театру «Дивосвіт» передбачає ознайомлення з традиціями українського народу, трудовими звичаями, природою рідного краю (діти пізнають процес виготовлення виробів, походження та властивості різних матеріалів тощо); розвиток пізнавальних можливостей дітей з обмеженими можливостями шляхом одержання знань про народні ремесла та оволодіння елементарними практичними уміньми й навичками; формування інтересу до виготовлення художніх виробів, до свого краю, до регіональних традицій та оберегів, дбайливого ставлення до виробів як результату людської діяльності; здійснення виховання культури та естетики праці.

Метою програми «Рухова активність» є ознайомлення та навчання дотримуватися правил особистої гігієни; розвиток уявлення про здоровий спосіб життя людини, його складові; покращення фізичних якостей, психоемоційної стійкості і адаптаційних резервів організму; усунення

поширеного дефіциту рухової активності в осіб з обмеженими можливостями; здійснення повного або часткового відновлення фізичних можливостей організму з метою уповільнення прогресування захворювання; формування бажання берегти і зміцнювати своє здоров'я.

Програма «Арт-кухня» має на меті ознайомлення клієнтів Центру з особливостями оздоровчих систем та принципами здорового харчування; розвиток уміння дотримуватись правил приготування, споживання та зберігання їжі; формування вміння оцінювати їжу з погляду на її якість та збалансованість за складом.

Метою програми «Родинний дім» є ознайомлення з основними положеннями виховання і розвитку дітей та молоді з функціональними обмеженнями в сім'ї; розвиток навичок батьківства, педагогічної культури батьків; формування оптимістичних життєвих установок, здатності бачити реалістичну і разом із тим позитивну перспективу свого життя і життя своєї дитини.

Програма «Сміхотерапія» передбачає ознайомлення з основними напрямками впливу програми на психічний стан особистості; розвиток уміння налагоджувати стосунки із оточуючими, знімати напруження, симптоми тривожності, страх і агресивність; формування позитивних емоцій у клієнтів Центру, покращити роботу імунної системи.

Програма «Основи здоров'я» має на меті ознайомлення з факторами, що формують здоров'я (комфортність реабілітаційного середовища, стан психічного розвитку особистості, соціальні фактори, родинне середовище, фізкультурно-оздоровча діяльність, режим дня, раціональне харчування). Навчити дотримуватися правил особистої гігієни; розвиток уявлення про здоровий спосіб життя, його складові, показати, що дотримання всіх складових є провідною умовою збереження і зміцнення здоров'я; формування бажання берегти і зміцнювати своє здоров'я.

Метою програми «Школа світлофора Моргайчика» є ознайомлення клієнтів Центру з видами доріг, будовою вулиці, з місцями, де можна безпечно

переходити проїжджу частину дороги, дорожньою розміткою та її призначенням; учити вибирати безпечний маршрут від дому до Центру; розвиток спостережливості, вміння орієнтуватися на вулицях міста, знаходити правильне рішення у незвичайній ситуації; формування поняття про безпеку на дорогах, культуру поведінки на вулиці.

Програма «У світі музики» передбачає ознайомлення дітей та молоді з багатогранністю музики, її різнобічним впливом на здоров'я людини; розвиток вміння покращувати з допомогою музичного мистецтва настрій, зміцнювати власний душевний і фізичний стан; формування стійкого позитивного ставлення до музичного мистецтва, потреби використання музичних творів у лікуванні не лише нервово-психічних, але й внутрішніх захворювань (серцево-судинної системи, нирок, шлунково-кишкового тракту).

Підсумовуючи результати впровадження у діяльність Комунального закладу «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради різних програм, що мають сформовану мету і завдання, спеціалісти Центрів та студенти-волонтери КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» продовжують займатися пошуком і впровадженнями інноваційних методик та терапій реабілітації. Це – гудзикотерапія, пальчикова терапія, танцювальна терапія, пісочна терапія, монтесорі-терапія, квілінг, оригамі, тістопластика, пап'є-маше, декупаж, сміхотерапія, ниткографія, скрапбукінг, методика паперокручення, ниткографія, фіш-терапія, техніка хенмей, казкотерапія, музикотерапія, методика кондуктивної педагогіки тощо.

Включаючи у свою роботу з дітьми та молоддю з обмеженими можливостями нові форми роботи, цікаві неординарні методики, які допоможуть у процесах повної (або часткової) реабілітації, спеціалісти і волонтери загону «Дзвіночок» залучають до співпраці батьків, надають їм методичні поради, організовують заняття батьківської школи за програмою «Батьківська вітальня», розглядаючи теми «Потреби та інтереси дітей з

інвалідністю. Чи знаємо та розуміємо ми їх?», «Крок за кроком до розуміння» тощо.

ВИСНОВКИ

Ураховуючи особливу значущість та необхідність ґрунтовного дослідження інклюзивних процесів для забезпечення соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного освітнього простору, постає необхідність здійснення аналізу відповідної понятійної бази, розкрити сутність та особливості інклюзії в освіті; розглянути зарубіжний і вітчизняний досвід впровадження інклюзивного навчання у закладах освіти.

Інклюзивна освіта тісно взаємопов'язана із процесом уведення осіб з особливими освітніми потребами у соціальне та освітнє середовища, що визначається як нормалізація умов соціального життя і можливостей одержання освіти відповідно до міжнародних та вітчизняних правових актів.

На сучасному етапі в Україні вирішення проблеми дітей і молоді з особливими освітніми потребами здійснюється відповідно до документів, затверджених міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, Всесвітньою організацією охорони здоров'я, Міжнародною організацією праці, Міжнародною лігою товариств допомоги людям з особливими потребами.

У зазначених документах наголошено на важливості перетворення в комплексі соціально-педагогічної роботи принципу інклюзивної освіти на компонент правової і політичної системи з метою залучення громадськості до відстоювання права на освіту для дітей-інвалідів у своїх країнах. Надання якісної освіти дітям з особливими потребами визначено завданням соціально-педагогічної роботи не тільки міністерств освіти і шкіл.

Соціально-педагогічна діяльність з дітьми з особливими освітніми потребами у провідних країнах світу здійснюється за такими основними напрямками, як: діагностика, реабілітація, корекція, спеціальне навчання, соціальне виховання, профорієнтація та працевлаштування, надання

консультацій, соціальна допомога, правовий захист, охорона здоров'я, підтримка наукових досліджень у галузі спеціальної освіти.

Сучасна практика організації процесу соціальної реабілітації дітей із вадами психофізичного розвитку подає чимало цікавих прикладів комплексного підходу. Корисний досвід цієї роботи накопичений у Комунальному закладі «Барський міський центр соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальній установі «Інклюзивно-ресурсний центр» Барської міської ради.

Сучасна практика організації процесу соціальної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами подає чимало цікавих прикладів комплексного підходу. Корисний досвід цієї роботи накопичений у КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського». У зв'язку із невтішною та невблаганною світовою й національною тенденцією до збільшення психофізичної захворюваності молоді, актуальними на сьогодні є розширення питань волонтерства.

Завдячуючи спілкуванню із професіоналами з обраної спеціальності та знайомству й роботі за новими методиками і техніками студенти-волонтери КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» отримують всі необхідні знання та практичні навички, які допоможуть їм у подальшому стати кваліфікованими фахівцями і допоможуть працевлаштуватися у нових умовах функціонування соціуму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андреева М. О. Розвиток соціальної компетентності студентів з особливими потребами у вищому навчальному закладі : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка». Харків: КЗ «ХГПА» ХОР, 2013. 261 с.
2. Безпалько О. В. Підготовка волонтерів до роботи з дітьми обмежених функціональних можливостей : метод. рек. до проведення тренінг. занять; Ліга соц. працівників м. Києва, Соц. служба для молоді м. Києва. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова, 2001. 32 с.
3. Бондар В. Освіта дітей з особливими потребами : пошуки та перспективи [Електронний ресурс]. URL: refsmarket.com.ua/moreinfo.php?diplomID=20644.
4. Ворон М. В. Інклюзивна освіта : українські реалії/ *Підручник для директора*. Київ : ВД «Плеяди», 2006. [Електронний ресурс]. URL : <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&id=19>
5. Всесвітня програма дій стосовно інвалідів : від 3 грудня 1982 року [Електронний ресурс]. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_427
6. Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=36>
7. Горілий А. Г. Нагальні завдання підготовки фахівців із соціальної роботи. *Соціальна робота : теорія, досвід, перспективи*. Ч.1. Ужгород, 1999. С. 151–154.
8. Енциклопедія для фахівців соціальної роботи / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
9. Жук В. В. Інклюзивні тенденції в освіті дітей з порушеннями слуху в Україні. *Дефектологія*. 2010. № 3. С. 16–19.
10. Закон України «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні» від 21 березня 1991 р. № 875-ХІІ. *Права інвалідів в Україні*. Київ : Сфера, 2002. С. 165–169.

11. Інклюзивне навчання осіб з інвалідністю у системі вищої освіти України : [монографія] / колектив авторів; відп. ред. Г.В. Давиденко. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. 140 с. С. 60-70.
12. Інклюзивна школа : особливості організації та управління : навч.-метод. посіб. / А. А. Колупаєва, Н. З. Софій, Ю. М. Найда та ін./ за заг. ред. Л. І. Даниленко. Київ : ФОП П. М. Придатченко, 2007. 128 с.
13. Клименюк Н. В. Інклюзія людей з особливими потребами до суспільного життя : історичний аспект. *Наукові праці : науково-методичний журнал*. Вип. 99. Т. 112. Педагогіка. Миколаїв : Вид-во ЧДУ імені Петра Могили, 2009. С. 148–153.
14. Колупаєва А. А. Діти з особливими потребами та організація їх навчання. Видання доповнене та перероблене : науково-методичний посібник. Київ: Видавнича група «АТОПОЛ», 2011. 273 с.
15. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта : реалії та перспективи : [монографія] / А. А. Колупаєва. – К. : Самміт-Книга, 2009. – 272 с.
16. Колупаєва А. А. Педагогічні основи інтегрування школярів з особливостями психофізичного розвитку в загальноосвітні навчальні заклади : [монографія] / А. А. Колупаєва. – К. : Педагогічна думка, 2007. – 458 с.
17. Колупаєва А. А. Професійне співробітництво в інклюзивному навчальному закладі : навчально-методичний посібник. Київ : Видавнича група «АСК», 2012. 182 с.
18. Комплексна програма освіти та фахової підготовки інвалідів, затвердженій спільним наказом МОН та АПН України від 26.11.2002 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.yandex.ru/clck/jsreidir?from=www.yandex.ru%3Bsearch%2F%>.
19. Конвенція ООН про права інвалідів. *Офіційний вісник України*. 2010. № 17. С. 799.

20. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти, 14 грудня 1960 року : Редакція від 14.12.1960 [Електронний ресурс]. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_174.
21. Конституція України : офіційне видання : [прийнято на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.] / [відп. за вип. С. Йовна]. Київ, 1996. 12 с.
22. Мадридська Декларація. Європейський Форум по проблемах інвалідності : від 23.03.2002 р. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.malteser.if.ua/tpl/ua/images/dostupnist/m/14.pdf>
23. Меморандум Міжнародної конференції «Освітня політика щодо інклюзивної освіти : міжнародний досвід та українські перспективи» (13 – 14 квітня 2006 року) [Електронний ресурс]. URL: <http://www.civicua.org/library/view.html?topic=793890&folder=8698>.
24. Мігалуш А. О. Інклюзивна освіта – шлях до всебічного розвитку дітей. *Соціальний захист*. 2009. № 1. С. 15.
25. Найда Ю. М. Інклюзивна освіта : українські реалії [Електронний ресурс] *Підручник для директора*. червень 2006. URL: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Inklus&in=view&id=19>.
26. Нормативно-правове забезпечення впровадження інклюзивної освіти [Електронний ресурс]. URL: http://studopedia.net/4_46248_normativno-pravove-zabezpechennya-vprovadzhennya-inklyuzivnoi-osviti.html
27. Перфільєва М. В. Соціалізація неповносправних дітей в рамках інклюзивної освіти [Електронний ресурс] URL: http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkr/Sp/2009_11/13.pdf
28. Постанова Кабінету Міністрів України «Про комплексну програму розв'язання проблем інвалідності» від 27.01.1992 р. № 31 [Електронний ресурс]. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/31-92-%D0%BF>
29. Проект Закону України «Про освіту осіб з обмеженими можливостями здоров'я (спеціальну освіту)» від 05 жовтня 2004 р. № 6218 [Електронний

- ресурс]. URL:
http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=6218&skl=5
30. Проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні». Всеукраїнський фонд «Крок за кроком» [Електронний ресурс]. URL :
<http://www.ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=18>
31. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції Державної програми розвитку освіти на 2006-2010 роки» від 12.07.2006 р. № 396-р [Електронний ресурс]. URL:
<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/396-2006-%D1%80>
32. Соціальна робота в Україні : перші кроки / [під ред. В. Полтавця]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця. Київ : КМ «Academia», 2000. 233 с.
33. Сак Т. Технологія портфоліо в інклюзивному класі. *Дефектологія*. 2009. № 4. С. 6–9.
34. Сбруєва А. А. Оновлена парадигма базової освіти на протязі третього тисячоліття (соціально-педагогічний аспект) [Електронний ресурс]. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/1403/1/00saaspa.pdf>; World Declaration on Education for All and Framework for action to meet basic learning needs [Electronic source] : adopted by the World Conference on Education for All Meeting basic learning needs. – Jomtien, Thailand. – 1990. – 5–9 March. – Regime of access : http://www.unesco.org/education/pdf/JOMTIE_E.PDF.
35. Сварник М. Інклюзивна освіта в Україні : попередній аналіз ситуації. *Інклюзивна освіта*. Збірник матеріалів проекту. Київ : 2013. [Електронний ресурс]. URL: <http://ussf.kiev.ua/index.php?go=Content&id=94>.
36. Софій Н. Демократична освіта – освіта без упереджень та стереотипів. Кроки до компетентності та інтеграції в суспільство : [наук.-метод. зб.] / ред. кол. Н. Софій (голова), І. Єрмаков (кер-к авт.. кол.) [та ін.]. Київ : Контекст, 2000. 336 с.

37. Соціальна робота в Україні : перші кроки / [під ред. В. Полтавця]; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія», Школа соціальної роботи ім. В. І. Полтавця. Київ : КМ «Academia», 2000. 233 с.
38. Стандарти соціальних послуг : [збірка проектів документів] / під ред. Л. Л. Сідельнік. Київ : Український фонд соціальних інвестицій, 2007. 175 с.
39. Стандарти правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів. *Права інвалідів в Україні*. Київ : Сфера, 2002. 357 с.
40. Сучасні тенденції розвитку спеціальної освіти (Українсько-Канадський досвід) : матеріали міжнар. конф, Київ, 25 – 26 травня 2004 р.; Ін-т спец. педагогіки АПН України, Ун-т провінції Альберта; за ред. В. І. Бондаря, Р. Петришина. Київ; Едмонтон : Науковий світ, 2004. 20 с.
41. Цимбалару А. Д. Компетентнісно-структурний аналіз поняття «освітній простір» [Електронний ресурс] URL: http://www.rusnauka.com/20_PRNiT_2007/Pedagogica/23997.doc.htm/.
42. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології : монографія. Київ : «МП Леся», 2009. 484 с.
43. Banathy Bela H. Designing Education as a Social System / Bela H. Banathy // Educational technology. 1998. November-December. P. 51–55.
44. Berrigan C. Schools in Itali : A National Policy made Actual. rison [Electronic source] / C. Bemingan. – Regime of access : <http://soeweb.syr.edu/thechp/Itali.html>. Inclusive Education and Classroom Practices [Electrjnic source]. Regime of access : <http://www.european-agency.org/publications/ereports/inclusive-education-and-classroom-practices/inclusive-education-and-classroom-practices>.
45. Inclusive Education and Classroom Practices [Electrjnic source]. – Regime of access : <http://www.european-agency.org/publications/ereports/inclusive-education-and-classroom-practices/inclusive-education-and-classroom-practices>.; Peters S. J. Inclusive education : achieving education for all by

- including those with disabilities and special education needs. *Disability group*. The World Bank, 2003. 133 p.
46. Heward W. L. *Exceptional children : An introductory survey of special education [study guide to accompany]*. 4th ed. Toronto : Maxwell Macmillan Canada, 1992. P. 123–156.
47. McCarthy B. *The Role of Relatives // Community Care in Practice: Services for the Continuing Care Client / A. Lavender, F. Holloway (Eds.)*. Chichester : Wiley, 1988.
48. Peters S. J. *Inclusive education : achieving education for all by including those with disabilities and special education needs. Disability group*. The World Bank, 2003. 133 p.
49. *The Salamanca statement and Framework for action on special needs education: adopted by the World Conference on Special needs education: access and quality, Salamanca, Spain, 7–10 June 1994 [Electronic source] / United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization; Ministry of Education and Science of Spain. Regimeo faccess : <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427eo.pdf>.*
50. *World Declaration on Education for All and Framework for action to meet basic learning needs [Electronic source] : adopted by the World Conference on Education for All Meeting basic learning needs. – Jomtien, Thailand. 1990. 5–9 March. Regime of access : http://www.unesco.org/education/pdf/JOMTIE_E.PDF.*

Анотація. У роботі висвітлені актуальні проблеми соціальної інклюзії. Розкрито специфіку соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами. Доведено, що інклюзивна освіта тісно взаємопов'язана із процесом уведення осіб з особливими потребами у соціальне та освітнє середовища, що визначається як нормалізація умов соціального життя і можливостей одержання освіти відповідно до міжнародних та вітчизняних правових актів. Інклюзія потребує більш суттєвої перебудови освітньої системи та суспільного ладу, оскільки ґрунтується на новій соціальній моделі сприйняття людини з інвалідністю, на філософії соціальної справедливості, якою стверджується, що всі люди, зокрема і люди з інвалідністю, мають право повною мірою брати участь в усіх сферах життя суспільства.

Мета дослідження полягає в науковому дослідженні та впровадженні програм соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивної освіти.

Для досягнення означеної мети необхідним є вирішення таких **завдань**:

1. Дослідити специфіку інклюзивної освіти як феномену сучасної соціально-педагогічної сфери.
2. Проаналізувати нормативно-правову базу щодо забезпечення освіти молоді з особливими освітніми потребами.
3. Проаналізувати національний та зарубіжний досвід роботи з молоддю з особливими освітніми потребами.
4. Проаналізувати досвід інклюзивної освіти в Україні на прикладі КЗВО «Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені Михайла Грушевського» (місто Бар). Охарактеризувати діяльність волонтерських студентських загонів.
5. Окреслити впровадження методики соціально-педагогічної роботи волонтерського студентського загону «Дзвіночок» у міському центрі соціально-психологічної реабілітації дітей та молоді з функціональними обмеженнями «Еверест» та Комунальної установи «Інклюзивно-ресурсний Центр» Барської міської ради (місто Бар).

Ключові слова. Інклюзивна освіта, молодь з особливими освітніми потребами, студенти, волонтерство, інклюзивно-ресурсні центри, соціалізація молоді.